

ЛІТЕРАТУРА

1. Донцов Д. Дух нашої давнини / Д. Донцов. – Мюнхен-Монтреаль : б. в., 1951. – 2-ге вид. – 341 с.
2. Донченко О. Архетипи соціального життя і політика : Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення : монографія / О. Донченко, Ю. Романенко. – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
3. Кульчицький О. Риси характерології українського народу / О. Кульчицький // Енциклопедія українознавства : у 2-х т. / під гол. ред. В. Кубійовича, З. Куделі. – Мюнхен–Нью-Йорк : Молоде життя, 1949. – Т. 1. – С. 708 – 718.
4. Липинський В. Листи до братів-хліборобів : Про ідею і організацію українського монархізму : писані 1991 – 1926 р. / В. Липинський. – Нью-Йорк : Булава, 1954. – 2-ге вид. – 470 с.
5. Маланюк Є. Книга спостережень : проза / Е. Маланюк – Торонто : Гомін України, 1962. – 528 с.
6. Українська державність у XX столітті : історико-політологічний аналіз / під ред. О. Дергачова. – К. : Політична думка, 1996. – Режим доступу : www.litopys.org.ua.
7. Цимбалістий Б. Родина і душа народу / Б. Цимбалістий // Українська душа / відп. ред. В. Храмова. – К. : Освіта, 1978. – С. 66 – 96.
8. Чижевський Ю. Нариси з історії філософії на Україні / Ю. Чижевський. – Нью-Йорк : б. в., 1991. – 175 с.
9. Мірчук І. 1891-1961. Світогляд українського народу : (спроба характеристики) : [окрема відбитка] / Іван Мірчук. Прага : Накладом Українського вільного університету у Празі, 1942. С. 225-243.
10. Костомаров М. Книга буття українського народу / М. Костомаров. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/rizne/kmt02.htm>
11. Бондаренко О. В. Українська ментальність в розмаїтті національних ментальних формоутворень й архетипів: історико-культурний аспект / О. В. Бондаренко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. - 2008. - Вип. 32. - С. 66-78.

Тимчак П.

Науковий керівник – доц. Окаринський В. М.

УКРАЇНА І ПОЛЬЩА ЧАСІВ СЮЗНИЦЬКИХ ДОМОВЛЕНОСТЕЙ (1657–1663 рр.)

Із закінченням доби Хмельниччини українсько-польські відносини вийшли на новий рівень й набули якісно інших рис. Цьому сприяв цілий комплекс об'єктивних причин та геополітичних обставин, які штовхали польську й українську еліти, після тривалого періоду конфронтації, до курсу на зближення. Його головними ініціаторами були верхи шляхетського й козацького станів, які й спричинились за короткий проміжок часу (з 1657 до 1663 р.) до підписання відразу двох, подібних за типом, але не однакових за сутністю, договорів. Мета цієї статті — висвітлити перебіг союзницьких домовленостей і проаналізувати їх у контексті складних внутрішньодержавних та геополітичних змін.

Історія відносин двох країн завжди привертала увагу науковців. Різні аспекти українсько-польської взаємодії вивчали такі дослідники як: Л. Зашкільняк [5], В. Шевчук [20], О. Субтельний [7], Я. Качмарчик [15], Г. Літвін [11], М. Маркевіч [12], В. Маєвські [13] та інші.

Після смерті Б. Хмельницького новим гетьманом Війська Запорозького (від 6 серпня 1657 р.) став, до цього генеральний писар, І. Виговський [6, с. 94]. У своїх державницьких планах він був прихильником ідеї незалежного українського князівства. Проте розумів, що на той час Козацька держава була надто слабкою для того, щоби втілити цю ідею в реальність, тому І. Виговський зосередився на пошуках протидії впливам зі сторони Москви, що постійно посилювались в українському середовищі. У зв'язку з цим, він розпочав переговорний процес з владними колами Польської корони і навіть ширше – Речі Посполитої [7, с. 131].

Якщо козацька старшина й вищі ієрархи духовенства в більшості випадків підтримували курс на Польщу [11, с. 101] (за винятком групи промосковських полковників з Лівобережжя), то суспільство з підозрою ставилося до зближення між козацькою верхівкою та польсько-литовською шляхтою [2]. Непримиренними противниками такого порозуміння були запорожці під проводом Я. Барабаша та козаки Полтавського гарнізону на чолі з М. Пушкарем – ватажком, що мріяв про гетьманську булаву. У той час як І. Виговський з односторонніми сподівалися розіграти проти московського государя польську карту, з тієї сторони вже взяли до уваги загострення соціальних суперечностей в Україні та розпочали накручувати людей проти гетьмана [7, с. 131]. Проте, розгром заколотників улітку 1658 р. давав шанс гетьману остаточно покінчити з московським протекторатом.

Вийшовши зі складної ситуації переможцем, І. Виговський поживав переговори з речниками Польщі. Вагомий внесок у них зробив високоосвічений магнат Ю. Немирич, котрий свого часу здобував знання у найвідоміших університетах Європи. Саме він просував ідею створення незалежного Руського князівства [12, с. 539–540]. У бурхливих дискусіях, 6 вересня 1658 р. представники обох сторін досягли консенсусу, відомого як Гадяцький договір [7, с. 131]. На чолі польської переговорної групи стояли К. Беншовський і К. Євлашевський, котрі разом з представниками від козацьких полків у строгому порядку визначали й підписували окремо кожний пункт трактату [8, с. 351].

Фундаментальною ідеєю угоди стало перетворення Речі Посполитої з двосуб'єктної федерації у трисуб'єктну, яка тепер окрім Польської корони і Великого князівства Литовського мала на законодавчому рівні включати в себе ще й Велике князівство Руське, тобто Козацьку державу. На чолі федерації мав перебувати спільно обраний король. Єдиними для всіх суб'єктів мали бути також сейм і спільна дипломатична та військова діяльність. Щодо Руського князівства, то його повинен був очолювати гетьман Війська Запорозького – до смерті І. Виговський, а після нього – вказана королем особа з-поміж чотирьох представлених Радою козацького війська. За князівством закріплювалася власна виконавча вертикаль, а також скарб і трибунал. Окрім цього, надано можливість карбувати власну монету, мати дві академії, рівні у правах з Краківською, й повсюдно засновувати гімназії, колегії та друкарні [19].

Угода враховувала прагнення православного духовенства й реєстрових козаків. Зокрема, для перших виділили 5 місць в сенаті [14, с. 151–159], а другим обіцяно шляхетський статус у складі 60 тис. закріплених у реєстрі. У той же час, польсько-литовська шляхта й католицькі духовні ієрархи отримували офіційний дозвіл на повернення в свої маєтки, котрі залишили на початку конфлікту з козаками. Насамкінець, у договорі завбачливо враховували можливий мир між Річчю Посполитою і Московським царством, під час укладення якого до уваги мали братися інтереси Руського князівства [5, с. 182].

Варто зауважити, що цей договір для Речі Посполитої, враховуючи тодішні геополітичні реалії, був не менш важливий, ніж для держави Війська Запорозького. Адже з одного боку вона отримувала в особі козаків надійного союзника в боротьбі проти Швеції чи Московії, а з іншого, хоч і йдучи на значні поступки та де-факто визнаючи рівноправним суб'єктом федерації Руське князівство, землі якого ще буквально 10 років тому вважались невід'ємною частиною Речі Посполитої, все ж вдавалось утримати в сферах свого впливу.

Загальновізвано, що, незважаючи на недосконалість, трактат усе ж ратифікували в травні 1659 р. на засіданні сейму Речі Посполитої, й на ньому присягнув король Ян II Казимир [10, с. 214–220]. Його виняткове значення для укладення договору підкреслював дослідник Т. Васілевські, котрий вважав, що саме згода короля дозволила поставити «народ український в один ряд з польським і литовським» [9, с. 216–218]. І хоч згідно з угодою існування Руського князівства обмежувалось тільки частиною українських етнічних земель, усе ж вона фіксувала широкі автономні повноваження Козацької держави. Утім, проіснувати їй, як показав час, судилось лише півроку, адже сильний опір опозиційно налаштованої козацької старшини й значної кількості козацьких низів [18, с. 131] призвів до сепаратистських закликів частини з них про допомогу до Московії. Царський уряд не знехтував такими проханнями й у жовтні 1658 р., після звинувачення польського уряду в антимосковській діяльності на території України, розпочав воєнну кампанію проти Речі Посполитої [5, с. 183].

Остання тривала до 29 червня 1659 р. й завершилась повною поразкою московитів біля Конотопа. Здавалось гетьман здобув чергову військово-політичну перемогу [5, с. 183]. Так воно й було, та не для нього особисто, адже такі авторитетні козацькі ватажки як І. Іскра та І. Сірко, разом з відвертими зрадниками І. Безпалим й В. Золотаренком, зорганізували нову опозиційну кампанію проти гетьмана, звинувативши його в тому, що він продає інтереси України Речі Посполитій. Пересвідчившись, що роздмухане повстання набирає сили, І. Виговський, не бажаючи повторення подій півторарічної давності, добровільно склав булаву й виїхав у землі Корони [7, с. 133].

Лева частка істориків притримується думки, що українсько-польські домовленості закріплені Гадяцьким договором не вдалось на практиці зреалізувати не стільки через військові дії з боку Московії, як через те, що угода цілком нехтувала потреби простолюду й козаків, і це було дуже не розважливо зроблено [1, с. 220]. Дослідник О. Яблонівські, звертав увагу й на світоглядну різницю між старшиною, що марила шляхетськими ідеалами, й черню, якій це було не до вподоби [17, с. 258–261]. Тоді як В. Маєвські писав, що шляхта, згідно з договором мала б повернути свої маєтки, а відтак і землю, якою уже сповна порядкували козаки й вільні «розкріпачені» селяни [13, с. 106–108]. Крім того, не враховувався той факт, що союз із державою, багаторічне панування якої на українських землях кілька років тому було так кровопролитно усунено, уявлявся багатьма неможливим [16, с. 297–300]. Останнє й можна вважати ментальною (психологічною) причиною непопулярності ідеї Гадяцького трактату.

Продовжуючи наші міркування, більш зрозумілим стає рішення козацької старшини обрати гетьманом зовсім молодого і недосвідченого Ю. Хмельницького (на той момент йому було 18 років), адже так вона сподівалась згладити внутрішні чвари в суспільстві й запобігти його розколу [7, с. 133]. Той, у свою чергу, під тиском 40-тисячної царської армії, був змушений розірвати стосунки з Польщею й укласти нові Переяславські статті з Москвою [6, с. 96].

Утім, нову нестабільність в українському суспільстві й зміну зовнішньополітичного вектора спровокувала війна 1660 р. між Московським царством і Річчю Посполитою. Діючи ситуативно, Ю. Хмельницький із старшиною прийняли рішення не поспішати з допомогою московським військам, які опинились в оточенні польсько-литовської шляхти під Чудновом. Натомість, вони відновили зносини з політичними колами Речі Посполитої й уклали новий договір, відомий в історії як Слободищенський [7, с. 133]. Основну роль у

вироблені його статей зі сторони Війська Запорозького відіграли старшини Г. Лісницький, Г. Гуляницький й православний ієрарх Д. Балабан; з боку Речі Посполитої – коронний і польний гетьмани С. Потоцький й Ю. Любомирський. Проаналізувавши зміст угоди стає очевидно, що залишаючи незмінними значну частину положень Гадяцького трактату, польські політики, що добре усвідомлювали внутрішні коливання українського суспільства, а відтак й непевне міжнародне становище Козацької держави, не погодились на поновлення пункту про Велике князівство Руське, який з впевненістю можна вважати головним досягненням попередньої угоди [20]. Польський історик Я. Качмарчик сміливо назвав ратифікований варіант договору провалом «Гадяцької ідеї Речі Посполитої трьох народів» [15, с. 138]. Проте автономний статус України в складі Речі Посполитої на сторінках договору все ж було закріплено. Зберігалася також посада гетьмана Війська Запорозького. Ще козаки зобов'язувались не йти війною проти Кримського ханату й у той же час воювати пліч-о-пліч з польською армією проти Московії [20].

Слободищенський трактат став уже третім міжнародним договором України за три роки, тому не дивно, що така мінлива зовнішньополітична діяльність мала свої негативні наслідки в суспільстві. Майже одразу після ратифікації договору на козацькій раді в Корсуні лівобережні козацькі полки на чолі з Я. Сомком й В. Золотаренком виступили за збереження відносин з Московією, закріплених у Переяславських статтях [4, с. 140].

Непоступливість козацьких ватажків один щодо одного штовхали Україну до нових соціальних катаклізмів [3, с. 235]. Перший з них стався вже наприкінці 1660 р. й увінчався провалом Ю. Хмельницького в спілці з польськими військами встановити контроль над Лівобережжям. Другий припав на літо 1662 року. В цей раз багато сіл і міст піддалися підрозділам правобережного гетьмана без опору, але свою роль зіграв фактор царської армії під командуванням Г. Ромодановського, що завдав правобережному війську відчутних втрат під час його відступу через Дніпро. Ряд невдалих операцій молодого гетьмана на поч. 60 рр. XVII ст. викликав зневіру серед козацької старшини в його спроможність опанувати ситуацію, під тиском якої він у перших числах січня 1663 р. склав свою булаву [3, с. 236].

Отже, українсько-польські відносини часів союзницьких домовленостей можна узагальнити так: Річ Посполита, усвідомлюючи внутрішній потенціал та міжнародну значущість козацької держави, після перипетій Хмельниччини проявляла готовність до максимально широких поступок державі Військо Запорозьке задля того аби утримати її території в орбіті свого впливу, вінцем серед яких став рівносуб'єктний статус України з Польщею і Литвою у спільній федерації, закріпленій на сторінках Гадяцького договору. Проте, подальші внутрішні чвари, що не припинялись в українському суспільстві (особливо серед козацької старшини), настільки знівелювали й послабили авторитет Козацької держави, що політичним колам Польщі уже не було жодного сенсу розглядати Україну як рівнозначного партнера, але було доцільно заручитись її військовою допомогою у боротьбі проти Московії. Такий стан справ увінчався підписанням нового – Слободищенського трактату. Проаналізувавши зміст обох союзних договорів та їх функціонування на практиці, констатуємо політичне скочення Гетьманщини зі статусу суб'єкта федерації «Речі Посполитої трьох народів» до функціонування на правах автономії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркас М. М. Історія України-Русі / М. М. Аркас; [Вст. сл. і комент. В. Г. Сарбея: 2-ге факс. вид.]. – К.: Вища шк., 1991. – 456 с.
2. Барвінський О. Історія України-Русі / О. Барвінський. – Львів: Т-во «Просвіта», 1904. – 46 с.
3. Борисенко В. Й. Курс української історії: 3 найдавніших часів до XX століття / В. Й. Борисенко. – К.: Либідь, 1998. – 616 с.
4. Губарев В. К. Історія України: [універсальний ілюстрований довідник] / В. К. Губарев – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 576 с.
5. Зашкільняк Л. О. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 752 с.
6. Комаринська З. М. Історія України: Навч. посіб. / З. М. Комаринська. – Львів: «Магнолія 2006», 2011. – 451 с.
7. Субтельний О. Україна: історія / О. Субтельний. – Київ: «Либідь», 1991. – 509 с.
8. Свідерський Ю. Ю., Окаринський В. М. Курс лекцій з історії України. У двох частинах. Частина 1: Від найдавніших часів до останньої чверті XVII ст. / Ю. Ю. Свідерський, В. М. Окаринський. – Тернопіль, 2010. – 400 с.
9. Wasilewski T. Ostatni Waza na polskim tronie. – Katowice, 1984. – S. 216–218.
10. Wołoszyn J. W. Problematyka wyznaniowa w praktyce parlamentarnej Rzeczypospolitej w latach 1648– 1696. – Warszawa, 2003. – S. 214–220.
11. Litwin H. Od unii lubelskiej do III rozbioru Rzeczypospolitej. Rzeczpospolita–Ukraina. Szkic wydarzeń politycznych // Między sobą. Szkice historyczne polsko-ukraińskie / Pod red. T. Chynczewskiej-Hennel i N. Jakowenko. – Lublin, 2000. – S. 101.
12. Markiewicz M. Historia Polski 1492–1795. – Kraków, 2004. – S. 539–540.
13. Majewski W. Struktura społeczna a orientacje polityczne na Ukrainie Prawobrzeżnej (1659–1662) // Rocznik Przemyski. – Kraków, 1967. – T. XI. – S. 106–108.
14. Mironowicz A. Prawosławie i unia za panowania Jana Kazimierza. – Białystok, 1997. – S. 151 - 159;

15. Kaczmarczyk J. Rzeczpospolita trojga narodów. Ugoda Hadziacka — teoria i praktyka. — Kraków, 2007. — S. 138.
16. Podhorodecki L. Zarys dziejów Ukrainy. — Warszawa, 1976. — Т. II. — S. 297–300.
17. Jabłonowski A. Historia Rusi południowej do upadku Rzeczypospolitej Polskiej. — Kraków, 1912. — S. 258–261.
18. Historia Polski / pod red. H. Łowmiańskiego; opr. S. Arnold, B. Baranowski, J. A. Gierowski, S. Herbst, K. Lepszy, K. Piwarski, A. Wyczański, L. Żytkowicz i inni (wyd. I w 1958 r.). — Warszawa, 1965. — Wyd. IV. — Т. I. — Cz. II. — S. 685.
19. Текст Гадяцького договору у перекладі з польської мови В. Шевчука [Електронні ресурси]. — Режим доступу : <http://movahistory.org.ua/wiki/>.
20. Галушка А.А. ЧУДНІВСЬКА КАМПАНІЯ 1660 [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2013. - 688 с.: іл. — Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Chudnivskij_dohovir_1660

Оверко А.

Науковий керівник – доц. Григорук Н. А.

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В'ЯЧЕСЛАВА БУДЗИНОВСЬКОГО (1868–1935)

Реконструкція суспільно-політичного і наукового життя в Україні останньої чверті ХІХ – першої третини ХХ ст. була б не повною без окреслення ролі, значення, надбань та внеску таких його представників, як В'ячеслав Будзинівський (1868–1935). Свого часу він зробив вагомий внесок у політичне життя Східної Галичини. Творча спадщина і праця якого на благо України на довгі роки були незаслужено забуті. Необхідно не лише відродити забуті та призабуті імена представників української історичної думки, але й визначити належне кожному місце в історії України, дослідити їх внесок в національну історичну науку. Саме в цьому сенсі нас і цікавить неординарна постать В. Будзинівського.

Народився В. Будзинівський 20 січня 1868 р. у селі Баворів, за 20 кілометрів на південь від Тернополя. У 1886 році В. Будзинівський вступив до української гімназії у Львові у якій існував таємний гурток патріотичної молоді, що друкував на гектографі газету, записи народних пісень, мав власну бібліотеку [10, с. 4]. В українській гімназії він навчався з Ю. Бачинським і К. Студинським, і активно брав участь у громадській діяльності. У тому ж році В. Будзинівський розпочинає редагувати польський часопис соціалістичної орієнтації “Праця”, який видавав Й. Данилюк. Серед його однокласників і друзів були майбутні письменники Л. Лопатинський та О. Маковей, педагоги і диригенти І. Левицький й П. Нижанківський, композитор Є. Купчинський, піаніст і автор музичних творів Д. Леонтович, брат академіка-географа С. Рудницького, юрист А. Рудницький [7, с. 2].

Проживаючи у Львові В. Будзинівський активно починає брати участь у бурхливому громадсько-політичному житті столиці краю, здобув авторитет серед українського студентства, увійшовши до його керівних органів.

Значні зміни у житті та світогляді В. Будзинівського відбулися упродовж 1887–1888 рр. Упродовж навчального року В. Будзинівський не відвідував гімназію, а самостійно готувався до випускних іспитів. Соціалістичні ідеї все більше захоплюють молодого юнака і він прагне їх поширювати серед молоді. У 1888 р. В. Будзинівський спільно із своїм товаришем, студентом політехніки Станіславом Козловським, започатковує молодіжний журнал “Товариш”. В. Будзинівський займався збором коштів на чергове видання [8, с. 3].

10 липня 1888 р. побачив світ перший номер “Товариша” органу університетської молоді радикального спрямування вийшов за редакцією І. Франка і за підписом відповідального редактора С. Козловського. В. Будзинівський вперше на сторінках “Товариша” спробував свої сили як публіцист. У першому номері була надрукована україномовна стаття В. Будзинівського “Сільське робітниче питання” (рецензія на німецьку книжку) [6, с. 167].

До Львівського університету на природниче відділення філософського факультету В. Будзинівський вступає у 1888 р., але не залишається осторонь громадського життя і активно бере участь у ньому. Невдовзі його відраховано з університету за організацію студентського протесту у міській ратуші 8–9 березня 1889 р. проти нового закону про заборону соціалістичних організацій. План навчатися у Цюріху в Швейцарії не здійснився і в 1889 р. В. Будзинівський поступає у Віденський університет, у якому вивчає медицину. Тут він стає членом студентського товариства “Січ” і спільно з Іваном Гриневицьким веде гостру боротьбу з аполітичною молоддю та прихильниками інших політичних напрямків [11, с. 169].

У 1895 р. В. Будзинівський починає видавати часопис “Громадський Голос”, покинувши медичні студії на домагання протидрагоманівського молодшого покоління радикальної партії [9, с. 104].

Не маючи з чого жити, В. Будзинівський передає редакцію “Громадського Голосу” І. Франкові й в другій половині 1896 р. переїжджає до Чернівців на запрошення одного з своїх товаришів. Вже у 1898 р. В. Будзинівський повернувся до Львова і вступив до редакції “Діла” [1].